

Panie naucz nas modlić się...

Wykład 13

Ks. Grzegorz M. Baran

„Ku Tobie, Panie, wznoszę moją duszę...” (Ps 25,1)

Psalterz – starotestamentalny modlitewnik

Enzo Bianchi, definiując modlitwę w sensie biblijnym, podaje, że „modlitwa biblijna kształtuje się [...] jako relacja «ja – ty», jako dialog, jako słuchanie słowa Bożego i odpowiedź na to słowo na wiele sposobów”¹. To słuchanie Bożego słowa może dokonywać się poprzez pełną wiary lekturę Pisma Świętego. Czytając Pismo Święte, człowiek bowiem otwiera się na słowo Boga, który „wielokrotnie i na różne sposoby przemawiał niegdyś [...] do ojców przez proroków, a w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna” (Hbr 1,1-2). Przyjmując natomiast określone postawy życiowe, podejmując konkretne działania, wynikające z lektury tekstów biblijnych, człowiek wyraża swoją odpowiedź na słowo Boże. W ten sposób wchodzi w szczególny dialog modlitewny z Bogiem. A zatem oparta na wierze lektura Pisma Świętego wprowadza człowieka w przestrzeń modlitwy.

Szczególnymi tekstami Starego Testamentu, które posiadają charakter modlitewnego dialogu człowieka z Bogiem są psalmy. Ich formy oraz merytoryczna zawartość są wyrazem wielkiego, pełnego wiary i zaufania otwarcia się człowieka na Boga. Jak wynika z praktyki dawnych Izraelitów oraz współczesnych Żydów, a także chrześcijan psalmy są nie tylko świadectwem modlitewnych postaw ludzi odległych czasowo epok, ale wciąż żywą skarbnicą tekstów modlitewnych, po które nadal sięgają kolejne pokolenia. Przykładem tego może być liturgia Kościoła, czyli Liturgia Godzin (zwana potocznie Brewiarzem), która w przeważającej mierze składa się z Psalmów, oraz Liturgia Słowa, występująca w ramach Mszy św. czy też w formie odrębnego nabożeństwa, w której zazwyczaj obecny jest przynajmniej jeden psalm. Dlatego też w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* ojcowie soborowi bardzo mocno zachęcają, aby głębiej zapoznać się z modlitwą Psalterza: „Ponieważ brewiarz, jako publiczna modlitwa Kościoła, jest źródłem pobożności i zasileniem modlitwy osobistej, najusilniej zachęca się w Panu kapłanów oraz innych uczestniczących w oficjum, aby przy jego od-

¹ E. Bianchi, „Modlitwa”, w: *Encyklopedia Chrześcijaństwa*, red. G. Ambrosio, red. wyd. pol. H. Witczyk, Kielce; Wydawnictwo „Jedność”, 2000, s. 466.

mawianiu myśli odpowiadały słowom. Dla lepszego osiągnięcia tego celu niech się starają o głębsze poznanie liturgii i Pisma Świętego, a zwłaszcza psalmów” (nr 90).

Z racji powszechnego posługiwania się psalmami jako tekstami modlitewnymi Księgę Psalmów, czyli Psalterz można nazwać mianem starotestamentalnego modlitewnika.

1. Nazwa Psalterza

Księga Psalmów, zwana inaczej Psalterzem, to zbiór 150 psalmów². W starożytnym tłumaczeniu greckim zwanym Septuagintą oraz w niektórych rękopisach przekładu syryjskiego występuje nadto psalm 151, który stanowi przeróbkę tekstu z 1 Sm 6,1-14.17. Psalm ten jest uznawany powszechnie za apokryficzny. Stanowi jednak świadectwo późniejszych inklinacji do kontynuowania twórczości psalmicznej w dawnym Izraelu (zob. Księga Hymnów z Qumran; Psalmi i Ody Salomona)³.

W tradycji hebrajskiej Księga Psalmów nosi nazwę *sēper t̄hillîm*, to jest Księga pieśni pochwalnych, czyli hymnów. Niekiedy pojawia się skrócone określenie *t̄hillîm* (*tillîm*). Pochodzi ono rdzenia czasownikowego *hālal*⁴, który oznacza: „wychwalać, wielbić [Boga]”⁵, a jego forma podstawowa ma postać *t̄hillāh*, co oznacza: „chwała, uwielbienie; pieśń uwielbienia”⁶.

Tytuł *sēper t̄hillîm* nie jest jednak adekwatny, ponieważ odnosi się tylko do jednego rodzaju psalmów. Być może, nieregularna forma liczby mnogiej *t̄hillîm*, zamiast regularnej *t̄hillôt*, stanowiła techniczną nazwę określającą wszelkiego rodzaju 150 pieśni, a nie tylko pieśni pochwalnych⁷.

Bardziej adekwatnym określeniem na psalmy wydaje się termin *mizmôr*, który określa pieśń wykonywaną przy akompaniamencie instrumentu⁸. To określenie pojawia się dość często (57 razy) w tytułach poszczególnych psalmów (zob. np. Ps 3,1; 4,1; 5,1; 22,1 etc.). Nazwa ta jednak nie przyjęła się na określenie zbioru psalmów, podobnie jak również inna nazwa, czyli *t̄p̄illôt* – „modlitwy”⁹. To określenie pojawia się w Ps 72,20 jako określenie części Psalterza: „Skończyły się modlitwy (*t̄p̄illôt*) Dawida, syna Jessego”¹⁰.

² Warte wspomnienia jest rozbieżność w numeracji psalmów, jaka występuje pomiędzy tekstem masoreckim a Septuagintą: Septuaginta łączy psalmy 9 i 10 (słusznie) oraz 114 i 115 (błędnie); dzieli natomiast Ps 116, trzymując Ps 115 i Ps 116 (błędnie) oraz Ps 147, otrzymując z kolei Ps 146 i Ps 147 (również błędnie). Zob. T. Brzegowy, *Psalterz Dawidowy. Wprowadzenie i egzegeza wybranych psalmów* (Pomoce naukowe Instytutu Teologicznego w Tarnowie 10), Tarnów: Wydawnictwo „Biblos”, 1994, s. 10-11.

³ Zob. S. Łach, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału komentarz – ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu VII/2), przyg. do druku. J. Łach, Poznań: Wydawnictwo „Pallottinum”, 1990, s. 40-41.

⁴ Zob. L. Stachowiak, „Księga Psalmów”, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum”, 1990, s. 352; S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 39; por. P.C. Craigie, *Psalms 1 – 50* (Word Biblical Commentary 19), Dallas: Word Incorporated, 2002, s. 31.

⁵ Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski. Tom I- II* (Prymasowska Seria Biblijna), red. wyd. pol. P. Dec, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2008, t. 1, s. 236.

⁶ Zob. tamże, t. 2, s. 631.

⁷ Zob. S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 39.

⁸ Termin *mizmôr* pochodzi od rdzenia czasownikowego *zāmar*, który oznacza: „grać na instrumencie”. Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, t. 1, s. 260; por. C. Barth, „זמר *zmr* etc.”, w: *Theological Dictionary of the Old Testament. Volume IV*, red. G.J. Botterweck, H. Ringgren, tłum. ang. D.E. Green, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997, s. 94. T. Brzegowy (*Psalterz Dawidowy*, s. 14) oraz L. Stachowiak, (*Księga Psalmów*, s. 352) podają, że chodzi o instrument strunowy.

⁹ Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, t. 2, s. 694.

¹⁰ Zob. L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 352.

Tradycja żydowska, określając psalmy jako *təhillîm*, podkreśla ich pochwalny charakter, co stanowi istotny wymiar późniejszej pobożności żydowskiej. Bardziej jednak pierwotna – jak podkreśla T. Brzegowy – wydaje się nazwa *təpillôt*, która oznacza modlitwy w sensie próśb. Nazwa ta oddaje dość dobrze treść i charakter pieśni oraz modlitw lamentacyjnych, które stanowią znaczną część Psalterza¹¹.

W Septuagincie Księga Psalmów została określona nazwą *Psalmoi* (zob. Kodeks Watykański [B]; Łk 24,44). Nazwa ta nawiązuje do hebrajskiego terminu *mizmôr*. Sam termin *psalmôs* oznacza: „naciąganie, napiwanie (*tuku, cięciwy*); trącanie, uderzanie (*strun*); dźwięk, ton (*instrumentu strunowego*)”. Z biegiem czasu słowo *psalmôs* przyjęło znaczenie: „śpiew przy wótrze harfy” czy też „psalm”¹². W Nowym Testamencie autorzy, posługując się tym terminem, Księgę Psalmów określili mianem *Psalmoi* (zob. Łk 24,44) a także *Bíblôs psalmôn* (zob. Łk 20,42; Dz 1,20). W Kodeksie Aleksandryjskim (A), w tytule Księgi Psalmów pojawia się jeszcze inna nazwa: *psaltérion*¹³, czyli po prostu Psalterz¹⁴.

W tradycji łacińskiej, która idzie za grecką, na określenie Księgi Psalmów stosuje się określenie „Psalterium” lub „Liber Psalorum”. Św. Hieronim w przedmowie do „Psalterium iuxta Hebraeos” tytuł Księgi Psalmów oddał wyrażeniem „Volumen hymnorum” (zob. PL 28,1124)¹⁵.

2. Autorstwo, czas i środowisko powstania psalmów.

Analizując treść tytułów, jakimi zostały opatrzone poszczególne psalmy, można zauważyć, że większość z nich została powiązana z konkretnymi osobami. Stąd też przypisano je następującym osobom

- a) Dawidowi – 73 psalmy;
- b) Asafowi – 12 psalmów;
- c) Synom Koracha – 11 psalmów;
- d) Salomonowi – 2 psalmy;
- e) Mojżeszowi – 1 psalm;
- f) Hemanowi – 1 psalm;
- g) Etanowi – 1 psalm.

We wspomnianych tytułach poszczególne imiona występują w połączeniu z przyimkiem *lə*, który interpretowano jako *lamed auctoris*, czyli wskazujące na autora danego tekstu. We współczesnej egzegezie – w oparciu o badania M. Dahood’a – przyjmuje się, że przyimek *lə* należy rozumieć jako określenie „cyklu” czy też „lite-

¹¹ Zob. T. Brzegowy, *Psalterz Dawidowy*, s. 6.

¹² Zob. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski. Tom 1-2*, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2000-2001, t. 2, s. 529; por. Zob. H.G. Liddell, R. Scott, H.S. Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford: The Clarendon Press, 1958, s. 2018.

¹³ Termin *psaltérion* oznacza dosłownie „instrument strunowy”, „harfę”. Zob. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 2, s. 529.

¹⁴ Zob. L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 352; S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 40.

¹⁵ Zob. T. Brzegowy, *Psalterz Dawidowy*, s. 6; L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 352.

rackiej serii”, do której przynależy dany utwór. Dlatego na przykład wyrażenie *leḏāwīd* może być rozumiane jako „z cyklu Dawida” lub „dotyczący Dawida”¹⁶.

Przypisanie większej ilości psalmów Dawidowi sprawiło, że w tradycji Dawid zajął pierwsze miejsce wśród autorów Psałterza. Stąd też zarówno w tradycji żydowskiej (zob. *Baba Bathra* 15a,9: „Dalej jest powiedziane, że Dawid napisał Księgę Psalmów za pomocą dziesięciu starszych”¹⁷), jak i chrześcijańskiej (zob. Hbr 4,7: „[...] mówiąc przez Dawida, jak to przedtem zostało powiedziane: Dziś, jeśli głos Jego usłyszycie, nie ztwardzajcie serc waszych!”; por. Ps 95,7-8) Dawid jawi się jako zasadniczy autor Księgi Psalmów. Echem tego jest określenie „Psałterz Dawidowy” („*Psalterium Davidicum*”), jakie znalazło się w orzeczeniu Synodu w Kartaginie¹⁸, a następnie „Dekrecie o Kanonie Pisma Świętego” Soboru Trydenckiego¹⁹.

Współczesna krytyka literacka odrzuciła autorstwo Dawidowe zarówno w odniesieniu do całego Psałterza, jak i pojedynczych psalmów. T. Brzegowy rozważając kwestię roli Dawida w powstawaniu Psałterza, powołuje się na wyważoną opinię R. Tournay’a, zaczerpniętą z „Biblii Jerozolimskiej”²⁰: „Otóż należy przyjąć, że zbiory Asafa i synów Koracha rzeczywiście ułożyli kantorzy świątyni. Podobnie zbiór Dawidowy musi się w jakiś sposób wiązać z królem Dawidem. Biorąc pod uwagę to, co księgi historyczne mówią o jego uzdolnieniach muzycznych (1 Sm 16,6-18; Am 6,5) i poetyckich (2 Sm 1,19-27; 5,25-84) a także o jego zamiłowaniu do kultu (2 Sm 6,5.15-16), można uznać, że w Psałterzu znajdują się teksty autorstwa Dawida. Rzeczywiście, Ps 18 jest powtórzeniem innego poematu przypisywanego Dawidowi – 2 Sm 22. Bez wątplenia nie wszystkie psalmy Dawidowe są autorstwa Dawida, ale zbiór ten mógł powstać tylko na autentycznym podłożu, choć trudno powiedzieć coś więcej. Widzieliśmy, że tytuły w tekście hebrajskim nie rozstrzygają sprawy, a autorzy NT cytując ten czy inny psalm jako Dawidowy, przystosowują się do obowiązującej w ich czasach opinii. Świadectw tych nie można jednak w całości odrzucać i Dawidowi, «śpiewakowi psalmów Izraela» (2 Sm 22,1), należy przyznać istotną rolę w kształtowaniu samych początków liryki religijnej narodu wybranego. Impuls, który od niego wyszedł, był kontynuowany i Psałterz streszcza w sobie całe wieki poetyckiej aktywności Izraela”²¹.

Czas powstania poszczególnych psalmów jest dość trudny do ustalenia, nawet w przybliżeniu. Powodem trudności jest to, że Księga Psalmów podlegała ciągle procesowi rozwoju i adaptacji. Wielu egzegetów uważa, że należy rozróżnić czas powstania tekstu oryginalnego od naniesienia różnych poprawek, dodatków, ubogaceń, relektur, które złożyły się na aktualny tekst psalmu. Na ogół przyjmuje się, że część psalmów powstała w okresie przedwygnaniowym, część po wygnaniu, kilka powstało w czasie niewoli babilońskiej. Nie-

¹⁶ Zob. T. Brzegowy, *Psałterz Dawidowy*, s. 15-16.

¹⁷ Bava Batra 15a, 9, *The William Davidson Talmud*, w: https://www.sefaria.org/Bava_Batra.15a.9?lang=bi [z dn. 28.12.2021 r.].

¹⁸ Zob. *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha, 2007, s. 45.

¹⁹ Zob. tamże, s. 179; por. T. Brzegowy, *Psałterz Dawidowy*, s. 17.

²⁰ Zob. tamże, s. 17-18.

²¹ Cytat za *Biblia Jerozolimską*, tłum. zespół pod kier. A. Cholewiński, Z. Kiernikowski, Poznań: Wydawnictwo „Pallottinum”, 2006, s. 702.

którzy egzegeci wykazują, że kilka psalmów powstało w czasach machabejskich. Wydaje się, że złotym okresem powstawania twórczości psalmicznej był okres monarchii²².

Jak wykazał w swych badaniach H. Gunkel, środowiskiem powstania psalmów i ich funkcjonowania (*Sitz im Leben* = czyli środowisko życiowe, w którym powstały i w którym były wykorzystywane określone formy tekstu biblijnego²³) była przestrzeń kultu, chociaż niektóre psalmy mogły powstać także poza kultem. A zatem pobożność kultowa i to o charakterze zbiorowym leżała u podłoża myśli religijnej poszczególnych autorów psalmów. Natomiast pod wpływem ruchu prorockiego wiele psalmów nabrało cech bardziej osobistych i indywidualnych. We współczesnej egzegezie poddaje się krytyce te założenia: chociaż podkreślane jest znaczenie kultu i jego form w procesie kształtowania się poszczególnych psalmów, to jednak postuluje się, aby wpływ na pobożność indywidualną rozumieć jako obopólny, gdyż psalmy powstałe jako owoc pobożności indywidualnej mogły stawać się i rzeczywiście stawały się psalmami w kulcie²⁴.

3. Gatunki literackie psalmów

Opierając się na badaniach H. Gunkela, można wyróżnić pięć głównych gatunków czy też grup psalmów w Psalterzu:

I. Hymny:

- a) hymny właściwe (Ps 8; 19; 29; 33; 100; 103; 104; 111; 113; 114; 117; 136; 145; 146; 148; 149; 150);
- b) hymny o królowaniu Jahwe (Ps 47; 93; 96; 97; 98; 99);
- c) pieśni o Syjonie (Ps 46; 48; 76; 84; 87; 122);

II. Lamentacje:

- a) lamentacje jednostki (Ps 5; 6; 7; 13; 17; 22; 25; 26; 28; 31; 35; 36; 38; 39; 42; 43; 51; 54; 55; 56; 57; 59; 61; 63; 64; 69; 70; 71; 86; 88; 102; 109; 120; 130; 140; 141; 142; 143);
- b) psalmy ufności jednostki (Ps 3; 4; 11; 16; 23; 27; 62; 121; 131);
- c) lamentacje narodu (Ps 12; 44; 58; 60; 74; 77; 79; 80; 82; 85; 90; 94; 106; 108; 123; 126; 127);
- d) psalmy ufności narodu (Ps 115; 125; 129);

III. Dziękczynienia:

- a) dziękczynienie jednostki (Ps 9; 10; 30; 32; 34; 40 [w.2-12]; 41; 92; 107; 116; 138)
- b) dziękczynienie narodu (ps65; 66; 67; 68; 118; 124);

IV. Psalmy Królewskie (Ps 2; 18; 20; 21; 45; 72; 89; 101; 110; 132; 144);

V. Psalmy dydaktyczne:

- a) psalmy mądrościowe (Ps 1; 37; 49; 73; 91; 112; 119; 127; 128; 133; 139);

²² Zob. T. Brzegowy, *Psalterz Dawidowy*, s. 17-18.

²³ Por. A. Baum, „Środowisko życiowe”, w: *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, przekł. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa: Instytut Wydawniczy „PAX”, Wydawnictwo Księży Pallottynów, 1994, kol. 1282-1283.

²⁴ Zob. S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 40; L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 364-365.

- b) psalmy historyczne (Ps 78; 105);
- c) psalmy upominające (Ps 14; 50; 52; 53; 75; 81; 95);
- d) psalmy liturgiczne (Ps 15; 24; 134)²⁵.

W niniejszym opracowaniu zwrócimy uwagę na trzy pierwsze gatunki: hymny, lamentacje i dziękczynienia.

a) hymny²⁶

Obszerną grupę psalmów Psalterza stanowią hymny²⁷, czyli poematy skierowane niemal wyłącznie ku Bogu. Ich celem jest uwielbienie Boga, Jego majestatu, chwały i dobroci. Hymny wyrażają zasadniczo postawę stworzenia wobec Boga oraz najgłębsze uczucia religijne człowieka. Posiadają dość prostą i jednolitą strukturę. Na wstępie ma miejsce zaproszenie do śpiewania lub wychwalania Boga. Posiada ono różne formy: raz jest to samozachęta psalmisty do wielbienia Jahwe (zob. Ps 145,1: „Chcę Cię wywyższać, Boże mój, Królu, i błogosławić imię Twe na zawsze i na wieki”; 146, 1: „Alleluja. Chwal, duszo moja, Pana, chcę chwalić Pana, jak długo żyć będę; chcę śpiewać Bogu mojemu, póki będę istniał”), innym razem polecenie skierowane do muzyków i śpiewaków (zob. Ps 33,2: „Sławcie Pana na cytrze, śpiewajcie Mu przy harfie o dziesięciu strunach”), do synów Bożych (zob. Ps 29,1: „Przyznajcie Panu, synowie Boży, przyznajcie Panu chwałę i potęgę!”), do sprawiedliwych (zob. np. Ps 33,1: „Sprawiedliwi, wołajcie radośnie na cześć Pana, prawym przystoi pieśń chwały”), do sług Pańskich (zob. Ps 135,1: „Alleluja. Chwalcie imię Pańskie, chwalcie, słudzy Pańscy”) do Jerozolimy (zob. Ps 147,12 [LXX Ps 147,1]: „Chwal, Jerozolimo, Pana, chwal Boga twego, Syjonie!”), do wszystkich narodów (zob. Ps 117,1: „Alleluja. Chwalcie Pana, wszystkie narody, wysławiajcie Go, wszystkie ludy [...]”), do wszelkiej istoty żywej (zob. Ps 150,6: „Wszystko, co żyje, niech chwali Pana! Alleluja”), czy też do wszelkiego stworzenia (zob. Ps 148,1nn: „Alleluja. Chwalcie Pana z niebios, chwalcie Go na wysokościach! Chwalcie Go, wszyscy Jego aniołowie, chwalcie Go, wszystkie Jego zastępy! Chwalcie Go, słońce i księżycu, chwalcie Go, wszystkie gwiazdy świejące...”).

Po zachęcie ma miejsce zasadnicza cześć hymnu, w której podawany jest jeden lub więcej motywów wychwalania Boga. Ma to formę opisową albo bezpośredniego zwrotu skierowanego do Boga. Treścią uzasadnienia powinności wychwalania Boga są przymioty Jego wielkości (zob. np. Ps 96,4: „Bo wielki jest Pan i godzien wielkiej chwały, wzbudza On większy lęk niż wszyscy bogowie”; 47,3: „bo Pan najwyższy, straszliwy, jest wielkim Królem nad całą ziemią”) i łaskowości (zob. np. Ps 100,1: „Chcę opiewać sprawiedliwość i łaskę; chcę śpiewać Tobie, o Panie!”; 117,2: „bo Jego łaskawość nad nami potężna, a wierność Pańska trwa na wieki”), Jego moc stwórcza (zob. np. Ps 33,9: „Bo On przemówił, a wszystko powstało; On rozkazał, a zaczęło istnieć”; 104,24: „Jak liczne są dzieła Twoje, Panie! Ty wszystko mądrze uczyniłeś: ziemia jest pełna Twych

²⁵ Podział podany za S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 59.

²⁶ Opracowane na podstawie: L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 365-366; S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 60-61; T. Brzegowy, *Psalmy Dawida*, s. 27-28.

²⁷ Hymn to termin pochodzenia greckiego: *hýmnos* – „pieśń (na cześć bogów, herosów), hymn, śpiew, pieśń uroczysta, psalm; lament, skarga, pieśń żałobna”. Zob. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 2, s. 425.

stworzeń”) i przejawy pomocy doznanej przez naród wybrany w przeszłości i aktualnie (zob. np. Ps. 136.10-11nn: „On Egipcjanom pobił pierworodnych, bo Jego łaska na wieki. I wywiódł spośród nich Izraela, bo Jego łaska na wieki...”; 136,25: „On daje pokarm wszelkiemu ciału, bo Jego łaska na wieki”).

Zakończenie hymnu stanowi częściowe (zob. Ps 145,21) lub całkowite (zob. Ps 8,10) powtórzenie wprowadzenia psalmu. W niektórych przypadkach występuje rekapitulacja motywów wychwalania Boga (zob. Ps 99,9: „Wysławiajcie Pana, Boga naszego, oddajcie pokłon przed świętą Jego górą: bo Pan, Bóg nasz, jest święty”). W zakończeniu pojawiają się także niekiedy słowa skargi i przekleństwa przeciw tym, którzy nie chcą wielbić Boga (zob. Ps 104,35: „Niech znikną z ziemi grzesznicy i niech już nie będzie występnych! Błogosław, duszo moja, Pana! Alleluja”). Czasem w zakończeniu hymnu jest wyrażana ufność w Boga (zob. Ps 33,21-22: „W Nim przeto raduje się nasze serce, ufamy Jego świętemu imieniu. Niech nas ogarnie łaska Twoja Panie, według ufności pokładanej w Tobie!”; 84,13: „Panie Zastępów, szczęśliwy człowiek, który ufa Tobie!”) lub prośba czy też życzenie (zob. Ps 19,15: „Niech znajdą uznanie słowa ust moich i myśli mego serca u Ciebie, Panie, moja Skąło i mój Zbawicielu!”; 29,11: „Niech Pan udzieli mocy swojemu ludowi, niech Pan błogosławi swój lud, darząc go pokojem”). Niektóre psalmy hymniczne kończą się samym „alleluja” (*halalû-yāh*) (zob. 113,9; 148,14), które oznacza „chwalcie Jahwe”²⁸.

b) lamentacje²⁹

Ta grupa psalmów jest najliczniejsza w Psalterzu. Na pierwszy plan wysuwają się lamentacje indywidualne; lamentacje zbiorowe, czyli całego narodu występują rzadziej. Motywy i budowa lamentacji zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych jest niemalże identyczna. Ich istotnym elementem jest obecność poszczególnych osób: osoby lamentującego, dręczących go wrogów oraz Boga, który może lamentującego uwolnić od udręki/nieszczęścia. W lamentacjach zazwyczaj już na wstępie lamentujący zwraca się z prośbą do Boga o pomoc (zob. Ps 5,2: „Usłysz, Panie, moje słowa, zwróć na mój jęk uwagę”; 7,2: „Panie, Boże mój, do Ciebie się uciekam; wybaw mnie i uwolnij od wszystkich prześladowców”; 51,3: „Zmiłuj się nade mną, Boże, w swojej łaskawości, w ogromie swego miłosierdzia wymaż moją nieprawość!”; 70,2: „Racz mnie wybawić, o Boże; Panie, pospiesz mi na pomoc!”). W tym kontekście pojawiają się zazwyczaj zwroty typu: „ratuj”, „zmiłuj się”, „spójrz”, „powstań”, „przybądź” etc. Niekiedy już we wstępie może znajdować się wzmianka o trudnym położeniu lamentującego (zob. Ps 86,1: „Nakłoń swe ucho, wysłuchaj mnie, Panie, bo jestem nędzny i ubogi”).

W części zasadniczej lamentacji osoba lamentująca przedstawia obszernie, na czym polega jej smutny stan – stan udręczenia. Powodem udręki mogą być: choroba (zob. Ps 6,3; 38,6), utrapienia (zob. np. Ps 39; 69; 86), niebezpieczeństwo (zob. np. Ps 25) bezpodstawne oskarżenie (zob. np. Ps 7), ucisk (zob. np. Ps 13; 31), prześladowanie ze strony rozmaitych wrogów (zob. np. Ps 17; 35; 43; 54; 56; 59; 140; 143), świadomość wła-

²⁸ Na temat aklamacji „alleluja” zob. np. G.A.F. Knight, „Alleluja”, tłum. T. Mieszkowski, w: *Słownik wiedzy biblijnej* (Seria biblijna „Vocatio”), red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, red. wyd. pol. P. Pachciarek et al., Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1996, s. 11.

²⁹ Opracowane na podstawie: L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 368-369; S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 61; T. Brzegowy, *Psalmy Dawida*, s. 32-34.

snych winy (zob. np. Ps 38; 51; 130) czy też opuszczenie przez Boga (zob. np. Ps 44; 79). Opisowi stanu udręczenia towarzyszy zazwyczaj pełne trwogi pytanie skierowane do Boga: „jak długo?”, „dlaczego?” (zob. Ps 10,1: „Dlaczego z dala stoisz, o Panie, w czasach ucisku się kryjesz, gdy występny się pyszni, biedny jest w udręce i ulega podstępom, które tamten uknuł?”; 13,2-3: „Jak długo, Panie, całkiem o mnie nie będziesz pamiętał? Dokąd kryć będziesz przede mną oblicze? Dokąd w mej duszy będę przeżywał wahania, a w moim sercu codzienną zgryzotę? Jak długo mój wróg nade mnie będzie się wynosił?”).

Po przedstawieniu własnej sytuacji lamentujący wyraża prośbę o wybawienie przez Boga z nieszczęśliwego położenia. Prośba zazwyczaj jest przeplatana wyznaniem głębokiej ufności w oswoiadającą interwencję Boga (zob. Ps 31,15-16: „Ja zaś pokładałam ufność w Tobie, Panie, mówię: «Ty jesteś moim Bogiem». W Twoim ręku są moje losy: wyrwij mnie z ręki mych wrogów i prześladowców!”). Prośbę modlącego mogą poprzedzać nadto różne elementy: wyznanie swej niewinności (zob. Ps 17,3-5: „Choćbyś badał me serce, nocą mnie nawiedzał i doświadczał ogniem, nie znajdziesz we mnie nieprawości. Moje usta nie zgrzeszyły ludzkim obyczajem; według słów Twoich warg wystrzegałem się ścieżek gwałtu. Moje kroki trzymały się mocno na Twoich ścieżkach, moje stopy się nie zachwiały”), wyznanie swej winy z prośbą o jej odpuszczenie (zob. Ps 38,5.19: „Bo winy moje przerosły moją głowę, gniotą mnie jak ciężkie brzemię. [...] Ja przecież wyznaję moją winę i trwożę się moim grzechem”; 130,3-4: „Jeśli zachowasz pamięć o grzechach, Panie, Panie, któż się ostoi? Ale Ty udzielasz przebaczenia, aby Cię otaczano bojaźnią”), refleksja nad krótkością życia ludzkiego (zob. Ps 39,5-8: „O Panie, mój kres pozwól mi poznać i jaka jest miara dni moich, bym wiedział, jak jestem znikomym. Oto wymierzyłeś moje dni tylko na kilka piędzi, i życie moje jak nicość przed Tobą. Doprawdy, życie wszystkich ludzi jest marnością. Człowiek jak cień przemija, na próżno tyle się niepokoi, gromadzi, lecz nie wie, kto to zabierze. A teraz w czym mam pokładać nadzieję, o Panie? W Tobie jest moja nadzieja”), czy też nad faktem, że po śmierci lamentującego zmniejszy się liczba czcicieli Jahwe na ziemi (zob. Ps 6,6: „[...] bo nikt po śmierci nie wspomni o Tobie: któż Cię wychwala w Szeolu?”)

Jeśli przyczyną udręczenia są prześladowania, uciski ze strony nieprzyjaciół, wówczas pojawiają się złorzeczenia pod adresem wrogów, uważanych jednocześnie za wrogów Jahwe (zob. Ps 5,11: „Ukarz ich, Boże, niech staną się ofiarą własnych knowań; wygnaj ich z powodu licznych ich zbrodni, buntują się bowiem przeciwko Tobie”). Ważnym elementem głównej części lamentacji jest wyliczenie przez lamentującego motywów zbawczej interwencji Boga w jego sprawie: dobroć Boga (zob. Ps. 16,2; 25,8; 31,20; 51,20; 69,14), Jego sprawiedliwość (zob. Ps 7,11; 11,7; 31,2), wierność (zob. Ps 31,6; 36,6; 43,3), miłosierdzie i łaskawość (zob. Ps 17,7; 25,6; 26,3; 31,17; 59,11) wielkość i chwała Jego imienia (zob. Ps 25,11; 79,9; 109,21; 143,11).

Kończąc swoją modlitwę lamentujący składał przyrzeczenia, że złoży ofiarę dziękczynną (wypełni śluby), gdy Bóg go wysłucha (zob. Ps 61,9: „Wówczas będę zawsze imię Twe opiewał i dnia każdego wypełniał me śluby”). Ostatecznie lamentacje mogły kończyć się w różny sposób: błogosławieństwem (zob. Ps 26,12: „Moja stopa stoi na równej drodze, na zgromadzeniach błogosławię Pana”), ponowieniem ufności (zob. Ps 13,6: „Ja zaś zaufałem Twemu miłosierdziu; niech się cieszy me serce z Twojej pomocy, chcę śpiewać Panu,

który obdarzył mnie dobrem”; 25,21: „Niechaj mnie chronią niewinność i prawość, bo w Tobie, Panie, pokładam nadzieję”; 31,25: „Bądźcie mocni i mężnego serca, wszyscy, którzy pokładacie ufność w Panu!”; 42,12: „Czemu jesteś zgnębiona, moja duszo, i czemu jęczysz we mnie? Ufaj Bogu, bo jeszcze Go będę wysławiać: Zbawienie mego oblicza i mojego Boga”), dziękczynieniem (zob. Ps 109,30: „Chcę wielce dziękować Panu swoimi ustami i chwalić Go w pośrodku tłumów”), ponowieniem prośby (zob. Ps 28,9: „Ocal Twój lud i błogosław Twemu dziedzictwu, bądź im pasterzem, [na ręku] nieś ich na wieki”; 38,23: „Spiesz mi na pomoc, Zbawienie moje – o Panie!”).

c) psalmy dziękczynne³⁰

Psalmy dziękczynne to pieśni poświęcone w całości lub w znacznej części zanoszeniu podziękowań Bogu za otrzymane dary albo za uwolnienie od grożącego niebezpieczeństwa. *Sitz im Leben* psalmów dziękczynnych należy upatrywać w ofiarach dziękczynnych, połączonych niekiedy z ucztą ofiarną. Później rozszerzono zastosowanie tych pieśni także na inne okazje publiczne i prywatne. Podobnie jak w przypadku lamentacji można wyróżnić psalmy dziękczynne indywidualne oraz zbiorowe (publiczne). Psalmy dziękczynne o charakterze zbiorowym stanowią znacznie mniejszy zbiór niż indywidualne.

Struktura psalmów dziękczynnych jest dość prosta – składają się z wprowadzenia, osnowy i zakończenia. We wprowadzeniu znajduje się zapowiedź złożenia Bogu podziękowania za otrzymane łaski (zob. Ps 9,2: „Chwalę Cię, Panie, całym sercem, opowiadam wszystkie cudowne Twe dzieła”; 138,2: „Oddam Ci pokłon ku Twemu świętemu przybytkowi. I będę dziękował Twemu imieniu za łaskę Twoją i wierność, bo wywyższyłeś ponad wszystko Twoje imię i obietnicę”), lub wezwanie do uczestnictwa w dziękczynieniu wiernych, którzy przebywają w świątyni (zob. Ps 118,1: „Alleluja. Dziękujcie Panu, bo jest dobry, bo łaska Jego trwa na wieki”). Wprowadzenie wyraża niekiedy radość i uwielbienie Boga za otrzymane dobrodziejstwa (zob. Ps 9,3: „Cieszyć się będę i radować Tobą, psalm będę śpiewać na cześć Twego imienia, o Najwyższy”; 21,2: „Panie, król się weseli z Twojej potęgi, jak bardzo się cieszy z Twojej pomocy!”).

Część główna psalmu dziękczynnego (osnowa) stanowi opowiadanie/opis trudnej (niekiedy wręcz dramatycznej) sytuacji, z której modlący został uwolniony. Następnie modlący wyraża podziękowania i wyznanie, którego celem jest uwydatnienie wielkości i łaskawości Boga. Trafną ilustracją do tego może być Ps 118,10-21:

„Osaczyły mnie wszystkie narody,
lecz stałem je w imię Pańskie.
Osaczyły mnie w krąg, tak, osaczyły mnie,
lecz stałem je w imię Pańskie.
Osaczyły mnie w krąg jak pszczoły,

³⁰ Opracowane na podstawie: L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, s. 369-370; S. Łach, *Księga Psalmów*, s. 62; T. Brzegowy, *Psalmy Dawida*, s. 34.

paliły jak ogień ciernie:
 lecz startłem je w imię Pańskie.
 Popchnięto mnie, popchnięto, bym upadł,
 lecz Pan mi dopomógł.
 Pan, moja moc i pieśń,
 stał się moim Zbawcą.
 Okrzyki radości i wybawienia
 w namiotach ludzi sprawiedliwych:
 Prawica Pańska moc okazuje,
 prawica Pańska wysoko wzniesiona,
 prawica Pańska moc okazuje.
 Nie umrę, lecz będę żył
 i głosił dzieła Pańskie.
 Ciężko mnie Pan ukarał,
 ale na śmierć mnie nie wydał.
 Otwórzcie mi bramy sprawiedliwości:
 chcę wejść i złożyć dzięki Panu.
 Oto jest brama Pana,
 przez nią wejdą sprawiedliwi.
 Dziękować Ci będę, że mnie wysłuchałeś
 i stałeś się moim zbawieniem”.

W poszczególnych psalmach z uwielbieniem łączy się obietnica złożenia ofiary dziękczynnej i wytrwałości w chwaleniu Boga (zob. Ps 116,17-19: „Tobie złożę ofiarę pochwalną i wezwę imienia Pańskiego. Moje śluby, złożone Panu, wypełnię przed całym Jego ludem na dziedzińcach domu Pańskiego, pośrodku ciebie, Jerozalem”).

W zakończeniu psalmów dziękczynnych znajduje się skierowana do uczestników zgromadzenia zachęta do weselenia się i wychwalania Boga (zob. Ps 32,11: „Cieszcie się sprawiedliwi i weselcie w Panu, wszyscy o prawym sercu, wznóście radosne okrzyki!”; 118,29: „Wysławiajcie Pana, bo dobry; bo łaska Jego na wieki”). Psalm dziękczynny może kończyć się także błogosławieństwem (zob. Ps 66,20: „Błogosławiony Bóg, co nie odepchnął mej prośby i nie odjął mi swojej łaskawości”; 68,36: „Niech będzie Bóg błogosławiony!”) lub zapewnieniem o nieustannym wychwalaniu Boga za udzielone dobra (zob. Ps 30,13: „Boże mój, Panie, będę Cię wysławiał na wieki”; 129,8: „Błogosławieństwo Pańskie nad wami!» «Błogosławimy wam w imię Pana!”).

Obok hymnów, lamentacji oraz psalmów dziękczynnych występuje nadto w Psalterzu zbiór tak zwanych psalmów królewskich i dydaktycznych, które – jak zauważa L. Stachowiak – skupiają w sobie różne formy: hymny, dziękczynienia i błagania.

* * *

Zbiór 150 psalmów to swego rodzaju modlitewnik Starego Testamentu. Treść poszczególnych psalmów jest niewątpliwie świadectwem różnych doświadczeń życiowych człowieka i związanych z tym jego postaw religijnych. Czytając kolejne psalmy, medytując ich treść, każdy może odnaleźć w nich samego siebie. R. Tornay stwierdził, że „Psałterz streszcza w sobie całe wieki poetyckiej aktywności Izraela”. Parafrazując to spostrzeżenie, można powiedzieć, że w Psalterzu streszczają się całe wielki pobożności dawnego Izraela, jego modlitewne przeżycia i nieustanny dialog z Bogiem. Każdy, kto sięga po psalmy, czyta je z wiarą, medytuje, wchodzi na nowo w ten modlitewny dialog z Bogiem. W tej perspektywie Psalterz jako starotestamentalny modlitewnik jawi się także jako wciąż aktualny skarbiec modlitw.

Bibliografia:

- Baum A., „Środowisko życiowe”, w: *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, przekł. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa: Instytut Wydawniczy „PAX”, Wydawnictwo Księży Pallottynów, 1994, kol. 1282-1283.
- Bianchi E., „Modlitwa”, w: *Encyklopedia Chrześcijaństwa*, red. G. Ambrosio, red. wyd. pol. H. Witczyk, Kielce; Wydawnictwo „Jedność”, 2000, s. 466-469.
- Brzegowy T., *Psałterz Dawidowy. Wprowadzenie i egzegeza wybranych psalmów* (Pomoce naukowe Instytutu Teologicznego w Tarnowie 10), Tarnów: Wydawnictwo „Biblos”, 1994.
- Knight G.A.F., „Alleluja”, tłum. T. Mieszkowski, w: *Słownik wiedzy biblijnej* (Seria biblijna „Vocatio”), red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, red. wyd. pol. P. Pachciarek et al., Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1996, s. 11.
- Łach S., *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału komentarz – ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu VII/2), przyg. do druku J. Łach, Poznań: Wydawnictwo „Pallottinum”, 1990.
- Stachowiak L., „Księga Psalmów”, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum”, 1990, s. 348-383.

Pytanie:

Ile psalmów zawiera biblijny Psalterz?